

Szlávik János: Fenntartható gazdálkodás

CompLex Kiadó, Budapest, 2013, 273 o.

Egyre szélesebb körben elfogadott tény, hogy a gazdaságot nem lehet önmagában vizsgálni, nem lehet függetleníteni az őt körülvevő természeti környezettől. Az 1960-as, illetve 1970-es években számos olyan esemény történt, amelyek a későbbiekben nemcsak komoly hatást gyakoroltak a meglévő közgazdasági elméletekre, hanem új irányzatok megszületéséhez is hozzájárultak. Az egyik ilyen változás a Római Klub megalakulása (1968), illetve a szervezet megbízásából Meadows és szerzőtársai által 1972-ben készített A növekedés határai című mű volt, amely sokkolta a közvéleményt, és olyan vitákat indított el, amelyek hatására előtérbe került a környezet és annak gazdasági szerepe. Az így elindult kezdeményezések hatására 1987-ben elkészült a Brundtland Bizottság és az ENSZ Közös jövőnk című közös jelentése, amelyben először fogalmazták meg „hivatalosan” is a fenntartható fejlődés gondolatát.¹

Magyarországon a környezet-gazdaságtani kutatások néhány év késéssel, az 1980-as évek végén indultak el. E tudományos úttörő munkákban vállalt aktív szerepet a kötet szerzője, Szlávik János. Hét fejezetből álló könyvének központi témája a fenntartható fejlődés. Az elméleti alapok tisztázását követően a szerző a gyakorlati megoldásokat, módszereket tárgyalja. Már az előszóban érzékelteti, hogy az elmúlt néhány évben talán a kiábrándultság a legmegfelelőbb jelző, amely a fenntarthatóság gondolatát kíséri. „A fenntartható fejlődés megvalósítása nagyon is konfliktusos folyamat. Sokak megítélése szerint a világ nemhogy közeledne, de távolodik a fenntarthatóságtól. Sokan magát a fenntartható fejlődés elvét, gondolatát is kétségbe vonják.” (11. o.) Egyes – igen radikális – vélemények szerint már az elnevezést is meg kellene változtatni, hiszen a fogalom sok tekintetben kiüresedett, olyan téves és helytelen elméleteket (például fenntartható növekedés) is ide sorolnak, amelyek messze nem szolgálják a fenntarthatóság által kijelölt utat. Azzal a szerző is egyetért, hogy 1988-ban, amikor a Közös jövőnk című jelentés magyar fordítását elkészítették, az ott szereplő harmonikus fejlődés szóhasználatot célszerűbb lett volna megtartani, „tapasztalva, hogy a fenntartható kifejezést az elmúlt 25 évben milyen sok értelemben használták és használják” (19. o.).

¹ Bár megjegyezzük, hogy a fogalom kialakulása nem előzmények nélküli, egészen a 18. századig visszavezethető.

Az első fejezetben Szlávik János a fogalom különböző megközelítésein túl saját értelmezését adja annak: „... a fenntartható fejlődést értelmezhetjük oly módon is, hogy azzal, hogy a fejlődés úgy tudja kielégíteni a jelen szükségleteit, hogy az nem veszélyezteti a jövő generációk szükségletkielégítését, és nekik is megadja legalább a mai lehetőségeket, összességében nem növeli az entrópiát, az anyag rendezetlenségi állapotát” (29. o.). Célszerűbbnek látja a fenntarthatóság pillérei helyett inkább annak dimenzióiról értekezni. Ezt azzal magyarázza, hogy „maga az ember is csak három dimenzióban értelmezhető. Úgy, mint természeti, társadalmi és gazdasági lény. E három dimenzióknak kell harmóniában lenni.” (18. o.) Sokan emlegetnek egy negyedik dimenziót is, amely maga az ember. Ugyanakkor a szerző továbbgondolja ezt, véleménye szerint az idő értelmezhető negyedik dimenzióként, „hiszen a fenntartható fejlődés alap gondolata és követelménye az időben egymást követő emberi generációk közötti harmónia” (uo.).

Szlávik János felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy mennyire bonyolult kérdés a jövő generációk szükségleteinek jelenben történő jogérvényesítése, továbbá rávilágít, hogy a fenntarthatóság vizsgálata nemcsak ökológiai vagy közgazdaságtani nézőpontból érdekes és fontos, hanem például jogi szempontból is. Jelenleg nem rendelkezünk információval arról, hogy a jövő generációi számára bizonyos erőforrások milyen értéket fognak képviselni, ezért szükséges a fenntartható fejlődésnek mint minimálprogramnak az értelmezése. „Ez azt jelenti, hogy a jövő generációinak legalább azokat a lehetőségeket biztosítsuk, ami jelenleg rendelkezésünkre áll. Egyszerűen fogalmazva ez azt jelenti, hogy tevékenységünkkel legalább ne rontsuk tovább a helyzetet. Olyan ez a követelmény, mint az orvosi esküben a »ne árts« etikai követelménye.” (22. o.)

A témából adódóan feltétlenül említést kell tenni a korlátlan-korlátozott helyettesíthetőség gondolatáról. A szakirodalomban folyó vitának (amelyet legaktívabban az 1980-as évek elején a *Review of Economics and Statistics* és az *American Economic Review* folyóiratok hasábjain J. M. Griffin, E. R. Berndt és D. O. Wood folytatott) az a lényege, hogy a természeti tőke milyen mértékben helyettesíthető mesterséges, vagyis ember alkotta tőkével. Az egyik álláspont szerint (például a neoklasszikus közgazdaságtan képviselői, akiket *erőforrás-optimistáknak* is szokás nevezni) korlátlanul helyettesíthetők; ezen alapul a *gyenge* fenntarthatóság megközelítése. Ez azt jelenti, hogy elegendő, ha a különböző tőketípusok együttes értéke nem csökken, vagyis a természeti erőforrás kiaknázásával párhuzamosan legalább ugyanolyan értékű mesterséges tőke jön létre. A másik fő irányzat szerint (például az ökológiai közgazdaságtan *erőforrás-pesszimistái*) a helyettesíthetőségnek komoly korlátai vannak, a természeti erőforrások abszolút külső fenntarthatósági korlátot jelentenek, amely irányzatot *erős* fenntarthatósági megközelítésnek nevezünk (*Bajmócy–Málovics* [2010] 233. o.). Szlávik János e vitában határozottan állást foglal, és továbbgondolja a korlátozott helyettesíthetőség elméletét. Véleménye szerint nemcsak a természeti és a művi tőke összegét kell megőrizni [vagyis nem csak a tőke állományának (*stock*) nagyságát kell vizsgálni], hanem a tőke hozadékára (*flow*) is figyelemmel kell lenni. Vagyis „önmagában a természeti tőke megőrzése nem jelent fenntarthatóságot ... tehát nemcsak a tőkemennyiséget, hanem minden általa biztosított anyagáramot, szolgáltatást is meg kell őrizni” (24–25. o.).

A szerző regionális szemléletmódja több helyen tetten érhető a könyvben: az első fejezet utolsó alfejezetében, illetve a hatodik és hetedik fejezetben is megjelenik. „Noha a fenntartható fejlődés stratégiája az emberiség hosszú távú programja és ennyiben globális, a megvalósításnak azonban a globális mellett értelmezhető a nagyregionális (például Európai Unió), nemzeti és helyi, kisregionális szintjei is. A megvalósításban sajátos feladatai vannak a nemzetközi szervezeteknek, a kormányoknak, önkormányzatoknak, a vállalatoknak, a háztartásoknak és minden egyes embernek. Komoly szerepet játszanak a fenntartható fejlődés programjainak kialakításában és megvalósításában az úgynevezett nem kormányzati szervek (NGO) is.” (49. o.) Szlávik János kiemelten fontosnak tartja az ICLEI (International Council for Local Environmental Initiatives), illetve az általa kidolgozott módszertan, a Local Agenda 21 (a fenntartható fejlődés lokális programja) szerepét. Saját tapasztalatai alapján elkészíti a megvalósítás vázlatát, részletesen bemutatja annak lépéseit, továbbá javaslatot tesz egy a településeken alkalmazandó fenntarthatósági mutatórendszerre.

A második fejezetben egy sajátosan új fogalomra hívja fel a figyelmet. „A billenési pont az a pont, amelyen túllépve a rendszer minősége hirtelen alapvetően – és többnyire kedvezőtlenül – megváltozik.” (52. o.) Ilyen pontra utal például az ökológiai lábnyomunk mérete. A Global Footprint Network 2013. évi adatai² szerint 2007-ben a világon az emberek átlagos ökológiai lábnyoma 2,7 globális hektár (gha ~ egy hektár földterület a világátlagnak megfelelő biológiai kapacitást feltételezve) volt. Ugyanakkor olyan iramban használja fel az emberiség a természeti erőforrásokat, hogy már most is másfél Földre lenne szükség ahhoz, hogy a felhasznált erőforrások és vízkészletek újratermelődhessenek, illetve a keletkezett hulladék „elnyelődjön”. A billenési pontot a termelési lehetőségek görbéjével teszi érthetővé a szerző, amelynek pontjai a tulajdonjogok, az előírások, a kötelezettségek és egyéb intézmények eltérő eloszlásait jelenítik meg. A túllövést vagy billenési pontot vizsgálva, kitér arra a kérdésre, hogy vajon mekkora a Föld eltartó képessége, hány ember számára nyújt kedvező életfeltételeket. Ugyanakkor a probléma továbbra is megoldásra vár, hiszen a számítást sok tényező megnehezíti. Egyrészt nem tudjuk, hogy a jövő generációk milyen nyersanyagokat fognak használni, továbbá milyen fejlődési útra lépnek a fejlődő országok. A könyv szerzője ebben a fejezetben nagy lépést tesz a fenntarthatóságtól a fenntartható gazdálkodás felé. Részletesen kifejti azokat a lépéseket, amelyek betartásával, megtételével megvalósulhat e cél.

A harmadik fejezetben a környezet gazdasági értékelésének problematikájára hívja fel a figyelmet Szlávik János. Dilemmáját abban kell keresni, hogy lehet-e egyáltalán monetarizálni, pénzben kifejezni a természeti tőkét. A szerző osztja Kenneth Boulding nézőpontját (*Boulding* [1993] 18. o.), amely szerint „a fejlődés érdekében ki kell használni a piac lehetőségeit, a piac intelligenciáját” (80. o.). A helyes diszkontláb megválasztásával kapcsolatban több olyan tényezőt ír le, amelyek javíthatják ezen értékelések megbízhatóságát. Bemutatja a természeti tőke teljes gazdasági értékének összetevőit, áttekinti és rendszerezi a főbb környezetértékelési módszereket.

² http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/world_footprint.

Természetesen – a témából adódóan – megkerülhetetlen a fenntarthatóságot mérő indikátorok bemutatása, amelyre a negyedik fejezetben kerül sor. Itt a szerző egy egészen új elméletet mutat be: a GDP királis összefüggésére hívja fel a figyelmet. Azt már körülbelül három évtizede tudjuk, hogy a GDP nem alkalmas a jólét, illetve a fejlődés mérésére, ugyanakkor a közgazdaság-tudomány fő iránya még ma sem ismeri el a gazdaság „királis” sajátosságait, és feltételezi, hogy minden előállított jószág pozitívan hat a fejlődésre, azaz a jólétet szolgálja.

„A királis szó a görög kheír szóból származik, melynek jelentése: kéz. A bal kezünk és a jobb kezünk úgy viszonylik egymáshoz, mint kép a tükörképhez. Az élőlényeket felépítő molekulák túlnyomórészt ilyen szimmetriatulajdonságokkal rendelkeznek, azaz királisak. A kép és tükörképe teljesen azonos energiával rendelkezik, minden tulajdonságában megegyezik, egyetlenegy kivétellel, az egyik a poláros fény síkját jobbra, a másik pedig balra forgatja, de a forgatás abszolút értéke megint csak teljesen azonos. Bár a kép és a vele fedésbe nem hozható tükörképváltozat mindössze egyetlen tulajdonságban különbözik, a természetben mégis majdnem kizárólag csak az egyik forma fordul elő. Ezért egy gyógyszer biológiai hatása nagymértékben függhet attól, hogy az élő testbe a képet vagy a tükörképet visszük-e be, ez akár élet vagy halál kérdése is lehet.” (124–125. o.)

Ennek alapján a negatív externáliák GDP-t növelő hatása csak tükörkép, hiszen a társadalom gyakran sokszorososan megfizet a pozitív látszatért. A szerző véleménye szerint külön kellene választani a GNP azon részét, amely kimerülő erőforrásokból származik, illetve azt, amely megújulókból. Ugyanígy a fogyasztás esetében is célszerű lenne elkülöníteni azt a részt, amelyikből hulladék, illetve amelyikből újratermelési bemenet válik.

Az ötödik fejezetben az externáliákat tárgyalja a szerző; a vörösiszap-katasztrófa példáján keresztül mutatja be a nem fenntartható technológiák környezet-gazdaságtani elemzésének módszertanát. Részletesen ismerteti a környezetszabályozás lehetséges eszközeit, azok hatékonyságát, a Coase-tételt illető legfontosabb kritikákat.

Az utolsó fejezetet a szerző gyakorlati példák leírásának szenteli. A Technológiai Előrettekintési Program bemutatásán túl elvégzi annak értékelését, kitér a klímaváltozás fenntarthatósági vonatkozásaira. A DPSIR-modell alkalmazásával elvégzi a globális éghajlatváltozás gazdasági következményeinek elemzését. Úgy véli, hogy „csak a fenntartható projekteken keresztül alakítható fenntarthatóvá a társadalmi-gazdasági-politikai rendszer. Nem várhatunk valamiféle felvilágosult »Világállam« létrejöttére. Ezért tartom nagyon fontosnak a helyi kezdeményezéseket, a társadalmi mért felelős vállalati magatartást, a tisztább termelést, a fenntartható fogyasztást, a fenntartható építészetet, mobilitást, energiagazdálkodást stb.” (11. o.) A fenntartható területfejlesztési programok kapcsán a szerző kitér ezek alapvető céljára: „az önkormányzatok aktív és cselekvő közreműködésével, a lakosság tevélyes támogatásával olyan program kerüljön kidolgozásra és megvalósításra, amely a fenntartható fejlődés elvére épül. A fenntarthatóság területi programjának segítségével egy olyan térség szerveződik (kistérség-járás, megye), amelyet a lakosok otthonnak tekintenek, abban ők és gyermekeik, a városok, falvak mai és leendő polgárai otthon vannak.”

(187–188. o.) A Heves megyei területfejlesztési koncepció bemutatásával prezentálja a helyes gyakorlatot, példát állítva ezáltal a területfejlesztők elé.

A szerző optimistán tekint a jövőbe, és ez az egész könyvet végigkíséri: véleménye szerint még nem értük el a billenési pontot (bár már vannak figyelmeztető jelek, például az ökológiai lábnyom Földet meghaladó mérete), még nem kerültünk a túllövés állapotába. A könyv világos és közérthető nyelven megfogalmazott gondolatébresztő megállapításai mindenki számára tartogatnak újdonságot. Az elmélet és a gyakorlat finom összhangja, illetve a szerző regionalista szemléletmódja segítségével egy olyan referenciaművet tarthat a kezében az olvasó, amely nemcsak a felsőoktatásban vagy a környezeti kutatásokban, hanem akár a térségi gazdaságfejlesztésben is alkalmazható.

Hivatkozások

BAJMÓCY ZOLTÁN–MÁLOVICS GYÖRGY [2010]: Az innovációs teljesítmény környezeti hatásainak összefüggérendszer. Megjelent: *Buday-Sántha Attila és szerkesztőtársai* (szerk.): Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola Évkönyv, 1. PTE KTK, Pécs, 227–238. o.

BOULDING, K. E. [1993]: *The Economics of the Coming Spaceship Earth*. Megjelent: *Daly, H. E.–Townsend, K. N.* (szerk.): *Valuing the Earth*. The MIT Press, Cambridge, MA.–London, England.

Sebestyénné Szép Tekla